

cotidiene din viața de pe front, soldați citind scrisori sau presa, asistând la un spectacol de teatru sau rugându-se în fața unei troițe, imagini din spatele frontului, a celor care au luat drumul refugiului sau a celor care au rămas acasă și au experimentat noi ipostaze în absența taților, soților sau fiilor plecați la război. Volumul oferă și câteva instantanee a unor orașe transilvane dinaintea dar și din timpul conflagrației, în completarea textelor despre prizonierat venind imagini cu cei care au trăit experiența lagărelor în vreme ce transferul de putere spre România este redat și prin imagini ale intrării armatei române în orașele transilvane, dar și cu ipostaze din viața celor care au luat calea exilului, unii trăind ani buni în vagoane de tren, în condiții precare.

Volumul se încheie cu o scurtă cronologie a evenimentelor Primului Război Mondial din Transilvania, editorii incluzând apoi și scurte biografii ale autorilor documentelor publicate, biografii care includ atât referințe bibliografice, cât și trimiteri la sursele din care au fost preluate memoriile și însemnările care compun acest volum. De altfel, editorii au inclus pe parcursul întregii lucrări în notele de subsol bogate trimiteri la literatura de specialitate care tratează temele atinse de textele prezentate, oferind în același timp explicații și detalieri vizavi de personalitățile, instituțiile sau evenimentele menționate în texte. Volumul propune astfel, o perspectivă inedită asupra evenimentelor din timpul Primului Război Mondial și a manierei în care acestea au fost experimentate în diferite medii și contexte, oferind publicului român ocazia de a cunoaște maniera în care comunitatea maghiară din Transilvania a trăit războiul și s-a raportat la consecințele acestuia, constituind o lectură necesară înțelegerii provocărilor care au marcat integrarea spațiului transilvan în România Mare.

Maria Tătar-Dan

Intelectualii din județul Bistrița-Năsăud și Universitatea din Cluj (1919-1940). Restituiri documentare, editori Adrian Onofreiu, Claudia Septimia Sabău, Ana Maria Stan, Cornelia Vlasin; Studiu introductiv Ana-Maria Stan; au colaborat Paula Cazacu, Nicoleta Hegedűs, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2021, 381 p.

DOI: 10.2478/amsh-2022-0031

Inițiativa editorilor de a aborda o asemenea tematică, printr-un volum consistent de documente (249), inedite și editate, emise de oficialitățile universitare

sau administrative județene și de societăți private, scrise și elaborate de personalități cunoscute ale lumii academice sau de reprezentanți de seamă ai elitelor, îndeosebi din ținuturile Năsăudului, cu tradiții marcante în istoria învățământului românesc modern, a pornit din dorința evidențierii inter-relațiilor existente, din perioada interbelică, dintre activitățile elitelor prestigioasei Alma Mater Napocensis, cu zonele și Năsăudului și Bistriței, geografic, marginale ale Transilvaniei, însă departe de a fi periferice prin bogăția creațiilor culturale împlinite de elitele locale cu valori de rang și renume național. În acest fel, proiectul derulat și definitivat prin strădaniile cercetătorilor de la Direcția de Patrimoniu Cultural al Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj și a celor de la Serviciul Județean Bistrița-Năsăud al Arhivelor Naționale, practic reia și continuă în contemporaneitate acțiunile înaintașilor lor.

În dorința surprinderii diversității și multiplelor domenii ale relațiilor intelectuale din județul Bistrița-Năsăud cu Universitatea clujeană, cât și cu inițiativele acestei instituții academice cu lumea elitelor din spațiul geografic și administrativ amintit, ținând cont de quantumul surselor arhivistice păstrate până astăzi și a celor din presa epocii interbelice, editorii au structurat prezentarea documentelor, având în vedere deopotrivă criteriile cronologice, dar și tematice – în afara inserării la deschiderea lucrării a unui sintetic și riguros studiu introductiv – pe șase mari părți fiecare, cu numeroase subcapitole.

Din această perspectivă, deschiderea propriu-zisă a expunerii tematice a volumului documentar se realizează, în mod firesc, cu inserarea documentelor ce privesc trimiterea delegațiilor oficiale și reprezentative ale județului la momentele festive ale Universității din Cluj din anii 1920 și 1930, respectiv la actul inaugurării Universității românești de către regele Ferdinand Întregitorul și la serbările jubiliare, derulate sub patronajul și în prezența regelui Carol al II-lea.

Subsumate aceluiași generic de acte și adrese oficiale, autorii volumului grupează, într-un consistent capitol, solicitările Universității din Cluj către prefectura județului Bistrița-Năsăud, pentru strângerea unor donații bănești în favoarea sprijinirii materiale a studenților acesteia sau pentru construirea unui cămin studentesc, la care se adaugă cererile achitării cheltuielilor restante pentru îngrijirea bolnavilor acestui județ la Clinicile Universitare. Și, desigur, dar nu lipsite de importanță, adresele Ministerului de Interne și în subsidiar și ale Universității clujene pentru asigurarea în cele mai bune condiții a excursiei de studii, condusă de prietenul românilor, renumitul geograf Emmanuel de Martonne, în zona Rodnei.

Prezența cadrelor universitare clujene, prin conferințele organizate de „Extensiunea universitară” din Cluj în mediile elitare

din Bistrița și Năsăud, consemnată, în însemnările rezumative, însă destul de consistente ale presei locale (în *Gazeta Bistriței*, *Săptămâna*, *Năzuința*), conturează cel de-al treilea capitol al lucrării, prin care ne sunt dezvăluite conținuturile aleseleor prelegeri publice din domeniile: istoriei, filologiei, dreptului, botanicii etc. Asemenea evenimente prezentate ca manifestări culturale și științifice speciale stârneau, evident, interesul și participarea elitelor intelectuale dornice să cunoască noutățile științifice contemporane oferite de profesori de prestigiu precum: Constantin Marinescu, Coriolan Petranu, Sextil Pușcariu, Alexandru Borza, George Sofronie sau de către cunoscuții și îndrăgiții conjudefeni, Nicolae Drăganu și Aurelian Ionașcu. Pe lângă informațiile dense de interes cultural oferite de către aceste personalități, manifestările respective creau o elevată atmosferă care întărea și structura legăturilor intelectuale ale mediului universitar cu aspirațiile culturale ale publicului năsăudean și bistrițean.

Partea a doua a volumului și cea mai bogată documentar, ce deschide cel de-al patrulea capitol, intitulat sugestiv *De la Năsăud, la Cluj: intelectuali năsăudeni la universitate*, ce ar putea figura, fără nici o îndoială, ca generic și pentru următoarele titluri de capitole, cuprinde acte ce privesc două personalități, care și-au împletit profesiile cu începuturile și traseele ulterioare ale Universității românești de după 1919, profesorul Nicolae Drăganu și juristul Ștefan Jarda. Primul – strălucit absolvent al Universității din Budapesta și apoi profesor la Gimnaziul grăniceresc din Năsăud, cu rol însemnat în preluarea edificiilor și bunurilor universității maghiare din Cluj în anul 1919 și în deschiderea cursurilor universitare în limba română, precum și în organizarea comisiilor pentru selectarea profesorilor necesari derulării activităților Universității clujene, prorector interimar, prodecan, decan și rector al acesteia, cu o operă științifică remarcabilă în domeniile lingvisticii și literaturii române vechi, recompensat pentru meritele sale cu titlurile de membru corespondent și apoi titular al Academiei Române, cu numeroase și înalte ordine și medalii. Cel de-al doilea năsăudean, Ștefan Jarda – jurist al Comisiei administrative a fondurilor grănicerești, denumit secretar general al Universității românești la sfârșitul anului 1919, pentru calitatea cunoștințelor sale în domeniile administrației și învățământului, recunoscut pentru modul impecabil pe care l-a avut în asigurarea administrației Almei Mater românești în primii și cei mai dificili ani ai existenței sale. În ciuda puținelor piese documentare păstrate în arhivele bistrițene sau a succintelor extrase din presa vremii, referitoare la prezențele lor în zonele județului Bistrița-Năsăud, sau extrase din cuvântările omagiale și din necroloage, reușesc totuși să contureze și în acest volum documentar trăsăturile esențiale ale strădaniilor acestora care i-au impus în lumea universitară clujeană, cât și în spațiul intelectual al județului lor. În

subsidiar, am aminti că pe lângă cele două figuri de intelectuali năsăudeni ar fi meritat să fie atestați documentar, chiar și parțial, și alte personalități universitare provenite din județul Bistrița-Năsăud, precum Victor Onișor, Petre Poruțiu, Tiberiu Morariu, Sever Pop etc.

Fluxul apreciabil al studenților năsăudeni spre Universitatea din Cluj, care, spre exemplu în anul universitar 1934-35 depășea numeric totalul celor ce frecventaseră cursurile universitare din perioada anilor 1872-1918, precum și diversele activități ale acestora în mediul universitar sau localitățile județului Bistrița-Năsăud sunt ample relevate pe celelalte paliere tematice ale capitolului cinci, prin documente ce atestă, mai întâi, continuitatea activității Fondurilor școlare grănicerești în a susține cu burse anuale sau alte ajutoare bănești ocazionale școlarizarea unui număr însemnat de tineri, studenți sau doctoranzi. Rezultatul acestei nobile implicări este cuprins, parțial, în baza datelor rămase în arhivele Fondurilor școlare, în anexa nominală a bursierilor, atașată corpusului documentar al volumului.

Cel de-al doilea palier tematic structurează documentele ce privesc implicarea intelectualilor năsăudeni din Cluj și din județ pentru strângerea unor donații în „Fondul Recunoștinței” cu destinația construirii unui cămin grăniceresc pentru studenții năsăudeni. Eforturile persoanelor private și, în subsidiar, ale comunității de averi grănicerești, ale băncii „Aurora”, concretizate până în 1926, la suma de 151.000 de lei, se dovedeau însă insuficiente, fiind ameliorate foarte anemic, în anii următori, din cauza crizei economice din 1929-1933 și mai ales a impasului financiar, economic al societății forestiere „Regna” ce exploata suprafețele silvice ale celor 44 de comune grănicerești. Rămân totuși memorabile actele de solidaritate ale elitelor năsăudene rezidente în Năsăud și din Cluj, precum și bunele lor intenții spre a îmbunătăți stările materiale și de studiu ale studenților.

Dens prin numărul de documente și bogat în informațiile pe care le oferă iubitorilor de istorie este și cel de-al treilea subcapitol, dedicat activităților *Cercului studenților someșeni „George Coșbuc” din Cluj*, care oferă imaginea unor activități culturale, permanente și extinse nu numai în orașele Bistrița și Năsăud, ci și în numeroase localități rurale, prin conferințe de popularizarea culturii și științei naționale, serbări aniversare, serate muzicale, etc., precum și prin donațiile frecvente de cărți dăruite bibliotecilor și căminelor culturale. Aparte se detașează acțiunile îndreptate spre strângerea unei colete necesare așezării unui bust al patronului lor spiritual la mormântul acestuia din cimitirul Bellu din București.

Cu cele 136 de scrisori și adrese oficiale, cel de-al șaselea capitol tematic, ce cuprinde *Corespondența universitarilor și a*

cercetătorilor de la Institutul de Istorie Națională cu intelectuali năsăudeni oferă o diversitate de informații inedite sau mai puțin cunoscute despre preocupările științifice ale profesorilor clujeni sau ale grupului elitar, mult mai restrâns numeric de la Năsăud. Din conținutul acestora reiese interesul manifest al personalităților clujene față de cunoașterea și studierea istoriei și patrimoniului cultural bogat al zonei năsăudene, prin care, adeseori, se exprimă legăturile intime de aleasă prețuire pentru eforturile și străduințele corespondenților năsăudeni implicați, la rândul lor, în rodnicile cercetări ce privesc istoria arealului lor geografic și cultural. Astfel, din fondurile arhivistice personale ale triadei emblematice a intelectualilor năsăudeni, Iulian Marțian, Virgil Șotropa și Iuliu Moisil, este editată, exhaustiv, corespondența trimisă lor de către universitari clujeni, începând cu Nicolae Drăgan, Vasile Bogrea, Constantin Daicoviciu, Alexandru Lapedatu, Sextil Pușcariu, Ioan Lupaș, Tiberiu Morariu, Laurean Someșan, Márton Roska, Alexandru Ferenczi, Silviu Dragomir, Eugen Barbu, respectiv scrisorile trimise de Iuliu Moisil - singurul emitent - lui Nicolae Drăganu, Ioan Mușlea și Coriolan Petranu.

Relațiile profesorilor clujeni cu cei trei năsăudeni – cu excepția lui Nicolae Drăganu, apropiat intim al acestora – se datorau, în bună măsură, preocupărilor și rezultatelor lor științifice sau de investigare a patrimoniului cultural zonal, cu trimiteri numeroase la cuprinsul întregii Transilvanii. Bunăoară, Iulian Marțian, cu o carieră militară frumoasă, maior pensionar, proprietar al unei fabrici de bere, președinte și director al băncii „Mercur” până în anul 1919, a fost un împătimit colecționar de manuscrise, de carte veche românească și de artefacte arheologice. Pasiunea spre cercetările arheologice moderne încă incipiente în Transilvania i-a acaparat atenția în mod deosebit, determinându-l să întocmească prin anul 1909 un *Repertoriu arheologic pentru Ardeal*, receptat pozitiv în lumea științifică, cu reținerile de rigoare față de un amator în lumea cercetătorilor arheologice. Din această ipostază, în perioada interbelică el va fi solicitat să facă parte ca membru în „Comisiunea Monumentelor Istorice” prin intermediul tânărului arheolog și istoric Constantin Daicoviciu, secretar al acestui for științific pentru secția Transilvania și părțile ungurene. De asemenea, este consultat și ținut la curent cu noile rezultate ale săpăturilor arheologice efectuate de către cercetătorii M. Roska și Al. Ferenczi printr-o bogată corespondență, din care aflăm, printre altele, că C. Daicoviciu va primi o însemnată susținere materială din partea lui I. Marțian pentru studiile sale de la Roma și din alte centre ale Italiei.

Virgil Șotropa, cunoscut ca un excepțional profesor la Gimnaziul Grăniceresc din Năsăud, cu preocupări în cercetarea istoriei învățământului alături de Nicolae Drăgan, înainte de 1918,

remarcat de ceilalți doi năsăudeni amintiți, mai întâi ca redactor principal al revistei de istorie și cultură, *Arhiva Someșană*, ca unul dintre cei mai prolifici autori de istorie a regimentului român, grăniceresc și de istorie națională modernă, era co-participant la înființarea Muzeului Grăniceresc din Năsăud, alături de I. Moisil și I. Marțian.

La rândul său, profesorul Iuliu Moisil se impune prin realizările pedagogice și etno-culturale la o serie de licee și la Casa Școalelor din Vechiul Regat al României, cu preocupări etnologice și de artă populară, Director al Subsecției arhivistice a Arhivelor Naționale de la Năsăud, deopotrivă un colecționar de documente și carte veche, era un cercetător animat de păstrarea și conservarea patrimoniului cultural și artistic din ținuturile someșene.

Succintele sublinieri ale meritelor științifice ale triadei năsăudene sunt necesare pentru a susține motivațiile cărturarilor clujeni de a corespunda, a-i informa și chiar de a colabora cu aceștia în cercetările întreprinse, care au condus, evident, la o bogată corespondență, probabil și mai mare cantitativ datorită încercărilor prin care au trecut în perioade de timp nepropice, pentru fondurile personale.

Prin urmare, corespondența evidențiază preocupările universitarilor clujeni pentru studierea manuscriselor și cărților românești vechi din perspectivă istorică, dar deopotrivă lingvistică (a se vedea în acest sens scrisorile lui N. Drăganu, Sextil Pușcariu); împrumuturile de carte veche, manuscrise, donațiile de cărți realizate de Iulian Marțian și Iuliu Moisil, Bibliotecii Universitare din Cluj; solicitările de informații științifice referitoare la izvoarele documentare scrise sau arheologice (cerute de către N. Drăganu sau Al. Ferenczi); schimburile de articole științifice ce urmau a fi publicate în *Arhiva Someșană* (N. Drăganu, Tiberiu Morariu, Coriolan Petranu etc.) sau în *Anuarul Institutului de Istorie Națională* (V. Șotropa) și *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice* (Iulian Marțian). În fine, corespondența înfățișează conexiunile și filiațiile de idei și nu rareori, de sentimente care au animat o generație de intelectuali, spre o trainică și frumoasă conlucrare, cu rezultate notabile în plan științific, cultural, cât și al conștiinței naționale căreia doreau să nu-i rămână datori.

Finalizarea volumului documentar cu o listă a studenților bursieri năsăudeni, la care se adaugă, separat, regeștele detaliate ale actelor, indicii toponimici și onomastici, necesari căutării numelor și localităților din cuprinsul documentelor, oferă o lucrare de certă valoare științifică, care introduce în circuitul cercetării un valoros material informațional, ce completează, datele și fenomenele culturale care au animat unele personalități din județul Bistrița-Năsăud, în

strânsă legătură cu evenimentele istorice, regionale sau naționale, înscrise, cu precădere, și spre activitățile Universității românești din Cluj în primele sale două decenii de fructuoasă și benefică efervescență intelectuală. Merită să apreciem, fără exagerare, străduințele benedictine ale editorilor, ce reprezintă, de altfel, un model de reușită investigare și selecție tematică documentară pentru viitoarele cercetări de subiecte similare, ce pot spori informațiile cunoscute asupra rolului și locului Universității din Cluj în susținerea și antrenarea intelectualității românești transilvane în conturarea unui fenomen cultural de anvergură.

Vasile Dobrescu